

Interkulturális nyelvészet: problémavázlat

1. Témafelvetés, feladatmeghatározás és célkitűzés. – Bár MALINOWSKI (1944: 5), a brit szociálintropológia megalapítója már több mint hat évtizede azt jósolta, hogy a jövő nyelvészetét a kultúra jegyében művelik, egészen a közelmúltig alig néhány kutató jutott el egy valóban „kulturaközpontú” nyelvtudományi paradigma felvetéséig. Így a nyelvek kulturális kötődése iránti markánsabb nyelvészeti érdeklődés (azzal a továbbmutató céllal, hogy egy ezirányú átfogó – többé-kevésbé autonóm – résztudományt hozzon létre, csak néhány éve, jobbára áttételesen és csak kisszámú publikációban figyelhető meg. Megjegyzendő: csak viszonylagos autonómiáról lehet szó, hiszen a nyelvészet egyik alaptétele manapság mindenképpen arról szól, hogy „hálózat és nem autonómia” (vö. FINKE 2002: 39).

Úgy tűnik, míg a „modern” periódus az *izmus*-ok sokaságát termelte ki, addig az ún. posztmodern az *inter*-ek korszaka lett (vö. BORS 2003: 47); az „interkulturalitás” mint gondolati-filozófiai konstrukció fénykorát éli. „Interkulturális” diszciplínák egész sorát említhetjük, például interkulturális médiatudomány, interkulturális filozófia, interkulturális teológia, interkulturális pszichológia, interkulturális neveléstudomány, interkulturális nyelvpedagógia, interkulturális hermeneutika, interkulturális publicisztika, interkulturális stíluskutatás, interkulturális germanisztika, interkulturális genderkutatás, interkulturális/transzkulturális pszichiátria, interkulturális szociológia, interkulturális etika, interkulturális esztétika, interkulturális kommunikáció, illetve interkulturális gazdasági kommunikáció vagy interkulturális tudományos kommunikáció, interkulturális közgazdaságtudomány, interkulturális menedzsment, interkulturális marketing, interkulturális etnológia, interkulturális meditáció, interkulturális ikonográfia, sőt interkulturális büntetőjog, interkulturális nemzetközi büntetőjog, valamint interkulturális depressziókutatás vagy akár interkulturális fogászat; a hivatkozásokat és adatokat valamennyi fenti (rész)tudományhoz l. FÖLDES (2003: 21 kk.). Nem minden alap nélkül pellengérez ki PFEIFFER (2002: 151) minden elképzelhető téma „inter-

kulturalizásását”, az „interkulturális túlzott piacosítását”, mint ahogy az interkulturalitás fogalmának „trivializálását”. Extrém példaként olyan publikációkra hivatkozik, mint a német és egyiptomi gyerekeket vizsgáló „Balkezesség: interkulturális egybevetések” című monográfia (vö. SWELAM 1989.). Ami a bizarr interkulturális témákat illeti, saját gyűjtéséből FAULSTICH–SCHÄFFNER (1996.) dolgozatát említem, amelynek témája „a mai pornográfia interkulturális koncepciói”. Mialatt tehát számos böcsész tudományszakon – még az irodalomtudományban is (vö. OROSZ 2004., WIERLACHER–BOGNER 2003.) – vagy azok egyes részterületein az interkulturális irányultság már az akadémiai diskurzus elterjedt tárgyává vált, a nyelvtudományban minden jel szerint kevésbé intenzív az interkulturalitás iránti igény. Sőt KRUMM–MÜLLER-JACQUIER (2002: 137) véleménye szerint a nemzetközi szakirodalomban egyes kortárs nyelvészek, mint például HELMUT GLÜCK, publikációikban „bizonyos értelemben tagadják a nyelvtudomány interkulturális látásmódjának szükségességét”. Mindazonáltal a KRUMM és MÜLLER-JACQUIER (2002: 137) által GLÜCKTől (1998: 5) idézett szövegrész alapján jómagam nem teljesen erre a következtetésre jutottam.¹

Bizonyos nyelvtudományi irányzatok megkísérlik tudatosan kizárni a kulturális vonatkozásokat: így a pragmatika egyes vonulatai arra törekcsenek, hogy meghatározzák a beszédtevékenység kultúrától független univerzáléit, vö. GRICE (1997.) fejtegetéseit, aki kultúráktól független konverzációs maximákról beszél. A mai magyarországi nyelvészet vonatkozásában² az interkulturalitáshoz való viszonyulást sajátosan ítélniük meg. Egyes részkérdései tartalmas vizsgálatok tárgyát képezik, például megjelennek a kommunikációelmélet (vö. HIDASI 2004.), a dialektológia (vö. KISS 2001: 152 kk.), a fordításelmélet (vö. VALLÓ 2000.), a „kultúraszemantika” (vö. CS. JÓNÁS 2004.) stb. kapcsán. KÖVECSES (2006.) a kognitív paradigma és az antropológiai szemlélet érvrendszereit és látásmódját ötvözve, komplex elméletében a nyelvet, a gondolkodást és a kultúra triaszában taglalja, hogyan magyarázható meg a ’jelentés’. Már kifejezetten egyfajta kultúrnyelvészetnek is tekinthető BAÑCZEROWSKI (2006: 188) érvelése, hogy a nyelvben megnyilvánuló világnézet (amely az adott kultúrának integráns része) tartalmazza az axiológiai-ideológiai aspektusokat is. „Ha elfogadjuk azt, hogy a nyelv – az ideológiákhoz hasonlóan – bizonyos meggyőződéseknak, beállítódásoknak, értékeléseknek, értékeknek, normáknak, minősítéseknek, az adott társadalmi csoport(ok) érdekeit megjelenítő jelszavaknak, céloknak, cselekvési programoknak a kifejezője, amely a megfelelő magatartásokkal és cselekvési normákkal párosulva egy meghatározott víziót is jelent a valóságról, akkor jogosan beszélhetünk a *világ ideológiai képéről* is (= VIK)”. „Az általános világ képe, amelynek a világ nyelvi képe (= VNYK) az integráns részét alkotja, mint az adott kommunikációs közösségnek a kollektív konstruktuma, az *első (objektív, fizikális) valósághoz* képest *második valóságot* jelent. Ez azt jelenti, hogy az *első valóság* alapjául szolgál a *második valóság* létrejöttének, amely a különféle szemiotikai jelenségekben, többek között a nyelvi szövegekben, közlésekben stb. manifesztálódik. Ebben az értelemben a *második valóság* az *elsőnek* a *metaképe*, mivel ezt a valóságot az ember alkotta meg saját *világnézete* szerint, és amely soha sem tükrözheti az első valóság izomorf és teljes képét. A *második valóság* tartalmazza a *világ nyelvi, tudományos és kultúrképét* is. A természetes nyelv a *világ képét* saját szabályrendszere szerint alakítja. A világ tudományos (= VTK) és kultúrképe (= VKK) csak akkor jöhet létre, ha már kialakult a VNYK, azaz, ha már elsajátítottunk valamilyen nyelvet. Ez azt jelenti, hogy

¹ Ha másképpen nem jelzem, a szövegben szereplő valamennyi idézet fordítása tőlem származik – F. Cs.

² A modern magyar nyelvtudomány aktuális helyzetéről, feladatairól és lehetőségeiről több tanulmány érkezik, pl. PRÓSZÉKY (2001.), É. KISS (2002.), KISS (2005.), KLAUDY–FÓRIS (2005.) és KIEFER (2006.).

a nyelv az emberi intellektus által létrehozott bármilyen konstruktumhoz viszonyítva elsődleges és alapvető, de ezzel egyidejűleg lehetővé teszi, hogy ráarakódhassanak a világ megismerésével kapcsolatos különféle más jelenségek is, amelyek a világ alanyi interpretációjára vonatkoznak.”.

Az interkulturalitás konceptualizációja, fogalmi értelmezése azonban heterogén, például BALÁZS (1999: 19, 2001a: 184) megfogalmazásaiból arra lehet következtetni, hogy az „interkulturalitást” és az „interlingvisztikát”, illetve az „interkulturalis” és az „interlingvisztikai kérdéseket” szinonimaként kezeli és példaként a „fordítások igényét” sorolja ide.

A fenti előzmények után e hozzászólás célja, hogy kidolgozza, vagy legalábbis felvázolja egy célzottan az inter-, illetve transzkulturális nyelvészeti gondolkodás látóköreinek, kontúrjainak és irányvonalainak legfontosabb aspektusait, hogy velük kapcsolatos kérdéseket fogalmazzon meg, valamint hogy kijelölje a tudományos vizsgálódás potenciális útjait és nézőpontjait, megtervezze a nyelvtudomány egy inter-, illetve transzkulturális „paradigmájának” lehetséges profilját, erővonalait és kiterjedését.³ (A „paradigma” mint a tudományokra jellemző szociális és ezáltal történeti konstrukció fogalmáról l. KUHN 1996.; magyarul: 2000.; nyelvtudományi vonatkozásairól BAŇCZEROWSKI 2001.; az. ún. „gondolkodási stílusok” koncepciójáról pedig FLECK 1994. munkáját.) Mindennek el kell majd vezetnie egy „interkulturalis nyelvészeti” extenzionális (terjedelmi) és intenzionális (ismérvi) meghatározásához.

2. Aktuális nemzetközi kutatások: mozaikkockák egy interkulturalis nyelvészeti megalapozásához. – A) Német nyelvterületen folyó kutatások. – Az idevágó csekély számú német nyelvészeti vonatkozású publikációt HERMANNNS (1996.) és HERMANNNS–ZHAO (1996.) cikke, KNIFFKA (1995.), SCHRÖDER–KUMSCHLIES–GONZÁLEZ (2001.), KUSSE–UNRATH–SCHARPENACK (2002.), BUSSE–NIEHR–WENGELER (2005.) tanulmánykötere, valamint HERMANNNS kézikönyvszócikke példázza. (Egy „nyelvészeti orientációjú kultúratudomány” gondolata felfedezhető pl. LORENZNÉL [1997: 286 kk.] is, de csak töredékesen és inkább az idegennyelv-tanítás módszertani aspektusainak erőterében.) A mögöttük meghúzódó indítatások, paradigmák és eszköztárak azonban igencsak szerteágazóak. Néhány esetben nem szabadulhatunk attól a benyomástól, hogy a XX. század 90-es éveiben lezajlott „kulturalisztikus fordulat” óta (vö. HARTMANN–JANICH 1998., SZIJÁRTÓ 1999: 265 kk.) oly kedvelt *kultúra* szó terminológiai felhasználása – beleértve a belőle képzett és a vele alkotott összetett szavakat is – mind-ezidáig nem kellőképpen kidolgozott és valóban koherens nyelvtudományi koncepciót jelöl, hanem lényegében csak egy, a 'kultúra' konjunktúrájához kapcsolódó trendhez igazodik. Helyesen jegyzi meg LINKE (2003: 37), hogy a tudományok „kulturalizálódása” tulajdonképpen már a bölcsészeti- és a természettudományok ún. „nyelvészeti fordulatával” (linguistic turn) kezdetét vette: Mégis a nyelv, azaz a világ nyelvi jellegű szerveződése, valamint ezzel kapcsolatosan a szimbolizációk szintje iránti érdeklődést (továbbá a „realitások” szintjének megkérdőjelezését) viszont „éppen a nyelvészet mint közvetlenül érintett kerettudomány alig észlelte”.

HERMANNNS (1996: 339) abból indul ki, hogy egy interkulturalis germanisztika lényege az a nézőpont, amely alapján vizsgálódásának témáit kiválasztja és elemzi. A nyelvészetet is az interkulturalis germanisztikához sorolja, amennyiben tárgyát „a kulturális beágyazódottságában és egy másik kultúra látószögéből vizsgálja” (HERMANNNS 1996: 339).

KNIFFKA (1995.) „kultúrkontrasztív nyelvészetéhez” háromféle, nyelvészeti szempontból releváns különbség-típus tartozik: a) diszparát nyelvek, b) különféle nyelvek-

³ E fejtegetések jelentős részének előzménye egy korábbi tanulmányom, vö. FÖLDES 2003.

járitási és nyelvhasználati módok, valamint c) a metanyelvi reflexiók, illetve a nyelvek tudományos vizsgálatának eltérősege. KNIFFKA (1995.) elsősorban a b) témakörrel foglalkozik, amely tehát a nyelvhasználat és -elsajátítás módjainak szociokulturális környezetekénti különbözőségére összpontosít. Legfőbb hipotézise (KNIFFKA 1995: 65) a következő: „A grammatikaelmélet, a nyelvtipológia és egyéb »rendszernyelvészeti« perspektívák referencia-tudományként nem elegendőek a kultúrák közti kapcsolatok leírására.” Fejtegetéseiből az vezethető le, hogy a nyelvi és a kulturális kontrasztok feltárására a pragmatikai, illetve a nyelvviselkedés-tipológiai kutatások a legalkalmasabbak. (A pontosság kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy ez az és HOCKETT [1950: 113] észrevétele óta tulajdonképpen nem helytálló, hiszen a nyelv is a kultúra része.) Összességében tehát KNIFFKÁNAK (1995: 25) nem állt szándékában további „új” nyelvészeti résztudomány definiálása. Mindazonáltal elismeri, hogy jelenleg ennek még nem is lennének meg a feltételei (KNIFFKA 1995: 25); tehát valószínűleg nem arról van szó, hogy KNIFFKA ezt nem tartaná szükségesnek, illetve megcélzandónak, hanem arról, hogy egyelőre, tekintettel a még igencsak szerény kutatottsági szintre, ez nem volt lehetséges.

A SCHRÖDER–KUMSCHLIES–GONZÁLEZ (2001.) által szerkesztett tanulmánykötet a nyelvészetet ugyan mint kultúratudományt deklarálja, tartalma alapján azonban – lévén, hogy témájukat tekintve heterogén írásokat fog össze – korántsem rajzolódik ki a nyelvészet mint kultúratudomány vagy akár egy interkulturális nyelvészet explicit képe. Hiszen a mű nem tartalmaz semmi olyant, ami kifejezetten kultúratudományi lenne. Mindössze a hátsó borító tömör ajánlása szolgál – homályosan megfogalmazott – idevágó utalással: „A nyelv mindig kultúrához kötődik. A tanulmányok sokszínűsége ennek megfelelően a nyelvészet kultúratudománnyá válásának trendjét tükrözi, és inspiráló ötleteket kínál nemcsak nyelvészek, hanem minden olyan érdeklődő számára, aki közelebbi kapcsolatban áll a nyelvvel, az idegennyelv-pedagógusoktól kezdve az irodalom- vagy a fordítástudománnyal foglalkozókon át egészen a kommunikáció- és a kultúratudományok művelőig.” E fülszöveg persze bármely nyelvtudományi munkára ráillene. A terminológiával kapcsolatban megjegyzem: az angol *Cultural Studies* és a német *Kulturwissenschaften* magyar megfelelőjeként a *kultúratudományok* elnevezést használom, ellentétben a *kultúrtudományok* (pl. WEBSTER 2003.), *művelődéstudományok* (pl. SZEGEDY–MASZÁK 2002.) és egyéb alternatívákkal.

KUSSE–UNRATH–SCHARPENACK (2002.) kötete a „kultúratudományi paradigma” (2002: 8) körüli vitában „a nyelvészetnek mint kultúratudománynak legalább két áramlatát” kívánja láthatóvá tenni, és pedíg: a) Egyrészt azokat a kutatásokat, amelyek közvetlenül vagy közvetetten a filológiai hagyományhoz kapcsolódnak, valamint a kultúrák sokrétű megnyilvánulásait (nyelv, művészet, vallás, szokások stb.) tanulmányozzák és ezáltal ab ovo kultúratudományi ihletettségűek, b) másrészt azokat, amelyeket inkább a „cultural studies” irányzatához lehet sorolni, amennyiben a nyelvtudományi kérdésfeltevéseket a kultúrák és szubkultúrák „way of life”-járól szóló vizsgálódásokkal kötik össze. Hangsúlyozzák (KUSSE–UNRATH–SCHARPENACK 2002: 9), hogy a „cultural studies” eljárásai egyetemesek, és hogy (a kultúrának egyrészt a „nemzeti kultúrával”, másrészt a „magas kultúrával” való azonosítása helyett) „kulturálisan szignifikáns objektumként” a mindennapok (az anyagi javak, az instrumentális kommunikáció stb.) különféle forrásait a szubkultúrákban megnyilvánuló sokszínűségükben kívánják feltárni, aminek révén ezek a források egyúttal a „kultúratudomány részeként felfogott nyelvészet lényeges tárgyterületévé” is válnak. A KUSSE–UNRATH–SCHARPENACK szerzőpáros megállapítja továbbá (2002: 10), hogy ennek megfelelően „a kultúratudomány részét képező nyelvészet” – teljes paradigmatiságban – a nyelvet, a kommunikációt és a szöveget a „kultúra részeként és kifejeződéseiként” szemléli. Célja „nemcsak a nyelv szisztematikus leírása, hanem hozzá kíván járulni az egyes közösségek és korszakok »kulturális megfejtéséhez« is”.

BUSSE–NIEHR–WENGELER (2005.) tanulmánykötete, bár alcímében „kultúratudományi nyelvészetet” említ, különféle témájú cikkeivel csak egyes részmakókhoz, például a „nyelv mint szociális tény” (2005: 21) és „a kultúrák szemantikájához” (2005: 133) szól hozzá.

Ezen előzmények ismeretében RASTER nemrég közzétett monográfiája intenzív várakozásokat ébreszt azzal, hogy egy „interkulturális nyelvészet felépítését” tűzi ki célul (RASTER 2002: előszó). Vállalkozásában – az interkulturális filozófia nyomán – két alapvető nézőpontot különít el, amelyek szerint az interkulturális nyelvészet – a továbbiakban INY – koncepciója a) a nyelvek és b) a nyelvtudomány interkulturalitásának szemszögéből vizsgálható. Az a) pontban olyan kutatási programot kell elképzelni, amely a nyelvek interkulturalitására vonatkozik. E funkcióban az INY a nyelvek létformáinak és használati módjainak a mindenkori kultúra által meghatározott különbözőségét elemzi. Következésképpen az INY-nek mint az interkulturalitás nyelvészetének „először is mindazt” vizsgálania kellene, „ami a kulturális különbözőség jelenségéről nyelvtudományi szempontból megállapítható” (RASTER 2002: 9). A másik b) pontban RASTER olyan irányzatot posztulál, amely a nyelvészet interkulturalitására vonatkozik, tehát arra, hogy a különböző kultúrákban maga a nyelvtudomány is különbözőképpen van jelen. Mivel e hagyományok általában nem kompatibilisak egymással, RASTER (2002.) szerint – b) értelmében – egy INY megalkotásában döntő szerep kell, hogy jusson a nyelvészet nem nyugat-európai formáinak. Az INY-et új „kutatási irányzatként” a következőképpen határozza meg: „A kulturális kontraszt klasszikus rendszernyelvészeti tárgyalásának és e jelenség modern, pragmalinguisztikai és nyelvészociológiai szempontú tárgyalásának együttes alkalmazása mindkét komponens kölcsönös függőségének figyelembevételével” (RASTER 2002: 4 és 9).

Az INY rendszerének megkomponálásához RASTER (2002: 13 kk.) második elemzési lépésként további alapvető különbségtételt javasol, mivel a kultúrának kétféle megnyilvánulási formáját feltételezi: egyrészt aszerint, hogyan nyilvánul meg mások (más kultúrák) számára; másrészt annak alapján, hogy miként jeleníti meg önmagát. Ezt a distinkciót összeköti az INY fenti, a) és b) alponthoz tartozó formáival. Ez további ellentétpárokat eredményez, nevezetesen a saját kultúrában történő és az idegen kultúrákra irányuló megjelenési forma oppozícióját, mind a nyelvek, mind a nyelvtudomány vonatkozásában. Tehát kétszer két ellentéppárral van dolgunk, ezek: a) a nyelvek különbözősége vs. a nyelvtudományok különbözősége; b) a jelenségek saját kultúrában történő megjelenési formája vs. a jelenségek idegen kultúrákra irányuló megjelenési formája (RASTER 2002: 13). Így INY-e négy kutatási területet fog át, amelyeket RASTER (2002: 14) fenomenológiáknak nevez: 1. a nyelv belső szemléletű fenomenológiája: a nyelvek jellegzetes megjelenési formáinak vizsgálata saját kultúrájukon belül; 2. a nyelvek külső szemléletű fenomenológiája: az idegen kultúrák jellegzetes nyelvi megjelenési formáinak vizsgálata; 3. a nyelvtudomány belső szemléletű fenomenológiája: a nyelvtudományok jellegzetes megjelenési formáinak vizsgálata saját kultúrájukon belül; 4. a nyelvtudomány külső szemléletű fenomenológiája: az idegen kultúrákban honos nyelvtudomány(ok) jellegzetes megjelenési formáinak vizsgálata. RASTER (2002: 14 k.) modellje kétségkívül előremutató, és alkalmas arra, hogy ösztönözze a tárgyalat problématerület további rendszerező és összegző kutatását. Mindezek ellenére koncepciójának nem minden részletével értek egyet; ennek okát a 3. A) alfejezetben részletesen ki is fejttem.

B) Angolszász, szláv és egyéb kutatások. – A fentiekkel összevetve például angolszász nyelvterületen – legalábbis mennyiségileg – több olyan elem fedezhető fel, amely egy „cross-cultural linguistics” számára tanulságos lehet. Ezért meglepő, hogy

HERMANN (2003.) új, áttekintő kézikönyv-szócikkében mégis ezt olvashatjuk: „a *cross-cultural linguistics* fogalma vagy egy hozzá hasonló szinonim angol megnevezés, úgy tűnik, még nem született meg.”

Utalhatunk PALMER (1996.) irányadó munkájára, amely több szempontból is árnyalt, kultúratudományi látásmódot tükröző programot kínál a nyelvészet számára: kísérletet tesz a nyelvészeti antropológia (vö. a témáról CSERESNYÉSI 2004. kézikönyvét) és a holisztikus kognitív nyelvészet szintézisére. PALMER saját „kultúraelméletét” (cultural theory) egy sor figyelemre méltó esettanulmányra alkalmazza. Úgyszintén kiemelendő WIERZBICKA interkulturális pragmatikai és szemantikai munkássága (1991., 1992. és 2006.) vagy KELLEYnek a nyelvi változásról szóló nyelvtörténeti monográfiája (1992.). LADO (1957.) az idegen nyelv-tanítás módszertanában „klasszikusnak” számító kötete azonban legfeljebb címében (Linguistics across Cultures) utal a szóban forgó területhez történő kapcsolódására, tartalmában inkább a nyelvtudományban akkor már viszonylag meghonosodott kontrasztív szemléletet kívánta bevonni az idegen nyelv-tanítás elméletébe. Eközben kiemelte a nyelvek kulturális beágyazódottságának szerepét.

A „cross-cultural linguistics” nem került el a felsőoktatást sem, de itt is hiányoznak a valóban konzisztens és átfogó meghatározások, kategória-, illetve eszköztárak és elméletek; vö. például M. LYNNE MURPHY és JEANETTE DENTON kurzusait, mindketten a texasi Baylor Egyetem oktatói; l. részletes tematikájukat a következő weboldalon: http://www3.baylor.edu/~Jeanette_Denton/CrossCultural.htm (2004. 10. 17-ei állapot).

Egy INY csírái más tudománykultúrákban is fel-felbukkannak, ám rendszertani státusuk, szemléletmódjuk, érdeklődési területük, tartalmi horizontjuk igencsak eltérő skálán mozog. Így például az oroszországi szlavisztikában, főleg Moszkvában, újabban egy olyan (részben a kognitívizmusra támaszkodó, alapvető tendenciájában pedig neohumboldtianus) ún. „világkép-nyelvészet” alakult ki, amely a világ nyelvi képét („jazükovaja kartyina mira”) próbálja megrajzolni (vö. EISMANN–DEUTSCHMANN 2000., BAŃCZEROWSKI 2006.). Voltak kezdeményezések egy „kulturologiceszkaja lingvisztika” (kulturologiai nyelvészet) formálódására is, vö. ELIZAROVA munkásságát (2000.), aki a nyelvi és kommunikációs egységek jelentéseinek különböző síkokon megnyilvánuló kulturális összetevőit tanulmányozza. Lengyelországban a Szczecini Egyetem egyik honlapja (<http://germ.univ.szczecin.pl/ZJN>, 2003. 06. 29-ei állapot) szerint az intézet fő kutatási területeihez tartozik a *lingwistyka interkulturowa* (interkulturális nyelvészet). A fogalom meghatározását vagy tartalmi leírását azonban hiába keressük.

Fel-felbukkannak a szakirodalomban további kezdeményezések is, például a kínai „kultúrlingvisztika”, amely azon a (kézenfekvő) feltevésen alapszik, hogy a nyelv és a kultúra között kölcsönös egymásrahatások szoros összefüggése áll fenn. Ebből azt a programatikus következtetést vonja le, hogy a nyelvet mindig a hozzá tartozó kultúrára vonatkoztatva kell vizsgálni, és pedig saját, abból kifejlesztett leírási és elemzési kategóriákkal (vö. HÖHENRIEDER 2004: 27 kk.).

Mivel az INY-nek sem a probléma- és kérdésfelvetései, sem értelmezési kategóriái, illetve határai nem kellően tisztázottak, meglepő, hogy az „interkulturális nyelvészet” például több neolatin filológiai vizsgaszabályzatban explicit tanegységként szerepel, és a nyelvészeti stúdiumokban a kötelező „tananyaghoz” tartozik, vö. Németországban Bréma művelődési és oktatási szenátora által a francia és a spanyol szak számára meghatározott vizsgakövetelményeket (http://www.bildung.bremen.de/sfb/bildung/lasl/p_frz.pdf, ill. http://www.bildung.bremen.de/sfb/bildung/lasl/p_spa.pdf; 2005. 08. 06-ai állapot).

3. Egy inter-, illetve transzkulturális nyelvészet konceptualizációja és helye: előzetes megfontolások. – A) A tárgy-

meghatározás nehézségei. – CSÁNYI (1999: 247) szerint „az emberi kultúrák lényegében a szociális vonzódás, a kommunikációs kényszer és a tárgyszeretet által folyamatosan működtetett funkcionális szabályrendszerek”. Úgyszintén, ha – HANSEN (2000: 39) nyomán – a kultúrát olyan „sztenderdizációk” halmazaként fogjuk fel, „amelyek a társadalmi közösségekben érvényesek”, akkor is a figyelem homlokterébe kerül mind a kommunikáció, mind a nyelv. Hiszen a sztenderdizációknak mindig a kommunikáció részévé kell válniuk, hogy közösségek alakulhassanak ki, ráadásul a sztenderdizációk maguk is jeltermesztűek és így kommunikatívak. A kulturális kódok megfejtése tehát a kommunikáció és a nyelv kutatásának és/vagy értelmezésének segítségével történik. Vagyis mindenféle interkulturális-nyelvészeti vállalkozásnak szükségszerűen része kell, hogy legyen a nyelvnek mint a kommunikáció és az értelmezés eszközének, a nyelvi kultúrának (a „nyelvi kultúra” értelmezéséhez vö. KNIPF–KOMLÓSI 2002: 49 k.) heurisztikus leírása – kulturális háttérrel együtt, hogy így megfejthessük a kultúra egy-egy szeletét (vö. KUSSE–UNRATH-SCHARPENACK 2002: 12). Mindazonáltal felvetődnek néha különleges konstellációk, amikor is a nyelv és a kultúra nem alkot párhuzamot. Az empirikus tapasztalatok ugyanis azt mutatják, hogy a kulturális hagyomány mintái – szociál- és individuálpaszichológiai implikációkkal együtt – gyakran szilárdabban és tartósabban rögzülnek, mint a hozzájuk tartozó nyelviség. Számos nemzeti kisebbség képviselői ugyanis a nagyarányú nyelvváltás (ismert angol szakkifejezéssel: language shift) miatt már nem vagy csak törve beszélnek „etnikai anyanyelvüket”, ennek ellenére kulturálisan mégis határozottan etnikai közösségükhöz tartozónak érzik magukat. Egyszerűbben fogalmazva: ilyenkor például a magyarországi (oroszországi stb.) németek esetében olyan egyégekről, illetve csoportokról van szó, akik, illetve amelyek már elsődlegesen magyar (orosz stb.) nyelvűek, kultúrájuk azonban – még – dominánsan német. Hasonlóképpen a pennsylvániai németeket ma már egyre kevésbé „nyelvszigetnek”, sokkal inkább „kulturális szigetnek” tekinthetjük (vö. FÖLDES 2002: 135).

Lényegében tehát arról van szó, hogy metaszinten nyomatékosabban figyelembe vesszük a nyelvészeti tevékenység kultúra általi meghatározottságát azért, hogy (a tárgyszinten) kiegészítsük a nyelvvel mint kulturális jelenséggel történő foglalkozást (mind a rendszer, mind a nyelvhasználat és a funkció tekintetében) a „saját kultúra” és az „idegen kultúra” perspektívájával, és kölcsönhatásuk sokrétűségét értéknek tekintjük. Egy INY megalkotásakor érzékeljük azt: ma még feltűnően sok a homályos, bizonytalan és kiforratlan megfogalmazás.

Bizonyos zavart okoz például, hogy az angol *cross-cultural* jelzőt egyes nyelvészek egyszerűen a *kontrasztív* melléknévvel helyettesítik. Így KARLFRIED KNAPP, a német anglista, az Erfurti Egyetemen meghirdetett kurzusának címét angolul *Cross-cultural linguistics*, németül *Kontrastive Linguistik I* (Kontrasztív nyelvészet I) formában adta meg (l. az interneten: <http://www.uni-erfurt.de/sprachwissenschaft/lehrveranstaltungen/WS02-03/knapp-KontrastiveLinguistik.html>, 2004. 06. 21-ei állapot).

Az INY-i kérdéskör státuszmegítélése sem problémamentes. Mint már utaltam rá, még az e témában kutatók sem tekintik azt autonóm szaktudománynak (KNIFFKA 1995: 25; KUSSE–UNRATH-SCHARPENACK 2002: 10; RASTER 2002: 3), sőt HERMANN (2003.) azt hangsúlyozza, hogy ez a „nyelvészetnek nem egy új fajtája, még csak nem is új területe”. Ennek egyébként ellentmond, hogy mégis olyan „szubdiszciplínákat” említ, amelyek főle hiperonimaként az INY-et rendeli. Viszont ULSAMER (2002: 237) „az interkulturális nyelvészetet” a „nyelvészet egyik ágának” tartja. Egyébiránt KOVÁCS (2002: 77) már magát az „interkulturalitást” is „diszciplínának” véli, holott az véleményem szerint inkább egy (tudományterületeken átívelő) koncepcióként, szemléletként fogható fel.

További bizonytalanságok mutatkoznak például egy INY-i gondolkör tudományos mozgásterét, valamint vonatkozási és illetékességi területét illetően. Amikor RASTER (2002:

1) úgy véli, hogy a nyelvtudomány központi területeit az interkulturális megközelítés nem érinti, és ezért nincs napirenden például „interkulturális grammatika”, nem veszi figyelembe, hogy igenis létezik már ilyen, legalábbis számottevő előtanulmányok és publikációk formájában. Például ZEMB „Francia–német összehasonlító nyelvtan” című műve már jóval túlmutat a felszíni grammatikai szerkezetek pusztá egybevetésén, amikor az általa tanulmányozott két nyelv vonatkozásában kísérli meg nyomon követni a nyelv és gondolkodás kapcsolatát, azaz egy kulturálisan meghatározott kapcsolatot – „a felszíni szerkezet (*grammaire*) és a mélyépítmény (*pensée*) összefüggéseit” – két, területileg szomszédos nyelvben (vö. ZEMB 1990: 283). Újszerű, „kulturkontrasztív” eljárás módjában, amellyel – az „idegen” és a „saját” közötti nyelvtani viszony felfedése révén – diakrón nyelvi síkon vizsgál kulturális vonatkozásokat, szükségszerűen a középpontba kerül az interkulturalitás. HERNIG (2000: 79) ezzel kapcsolatban leszögezi, hogy e „kulturkontrasztív grammatikáknak különösképpen interakcionális és így interkulturális megalapozottságúnak kell lenniük, és azok ezért egyúttal *interkulturális grammatikák*” [kiemelés az eredetiben]. Egy genuin interkulturális nyelvtan igénye és leírási szándéka például GOTZÉNÉL (1993: 7 k., 1994) is felmerül. Egyébiránt véleményem szerint az ún. fogalomközpontú nyelvszemléletben (inhaltsbezogene Grammatik) talán szintén rejlenek olyan tartalékok, amelyekre építeni lehetne. Főként a nyelvhez kötött kulturális teljesítmények összefüggésének és interakciójának vonatkozásában és nem (csak) nyelvspecifikus jelenségek leírásánál és értelmezésénél.

HERMANN (2003.) három „szubdiszciplínár” sorol fel: a pragmatikát, a szemantikát és a szemiotikát, RASTER (2002: 1 k.) viszont négyet (pragmatika, kommunikációelmélet, nyelvszociológia és az idegennyelv-tanítás módszertana). Ezeken kívül mások is említhetők, amelyekben egy ideje markánsan jelen van valamiféle interkulturális paradigma. Gondoljunk például az interkulturális szövegnyelvészetre (amelyet egyébként véleményem szerint inkább interkulturális szöveg- és diskurzusnyelvészetnek kellene nevezni)⁴, hiszen már CLYNE (1993.) bevezette – az interkulturális pragmatika mellett – az *interkulturális szövegnyelvészet* terminust. Mindkét „vizsgálati irányt” az „interkulturális diskurzus kutatáshoz” sorolja, miközben egy – az alábbi három komponensből álló – interkulturális szövegnyelvészetet alkot meg: 1. „kontrasztív szövegnyelvészet”, amely azonos szövegtípusokhoz sorolható anyanyelvi (pl. német és finn) szövegek jellemzőit hasonlítja össze például fordítások esetében; 2. „interlanguage szövegnyelvészet”, amely nem anyanyelviel készített célnyelvi szövegek jellemzőit tanulmányozza és 3. „interkulturális interaktív szövegnyelvészet”, amely az interakciót a szöveg és a szövegre adott válasz formájában (pl. levelezés, tudományos jelentések) vizsgálja, miközben az interakció résztvevői különböző anyanyelvűek (CLYNE 1993: 4 k.). De már CLYNE előtt is voltak interkulturális szövegnyelvészet megcélzó felvetések. Például SPILLNER egyik tanulmányában (1981: 241 k.) megkülönbözteti a „kontrasztív szövegnyelvészet” és a „kontrasztív textológia” fogalmát, amelyek közül az előbbi a textualitás általános ismérveinek nyelveken átívelő összevetésére vonatkozik, az utóbbi pedig a szövegfajták jellemzőit hasonlítja össze valamennyi nyelvi síkon. A „kontrasztív textológia” keretében SPILLNER a szövegek nyelvi és interkulturális egybevetésének következő módszerét és eljárását taglalja: a „fordítás egybevetését” és azon túl a „párhuzamos szövegelemzést”, amely „messze túllép a fordítások összehasonlításának metodikai keretén”. Időközben az interkulturális megközelítés a posztmodern diskurzusban egyre fontosabb helyet foglal el, amint azt például a szöveg(típus-)nyelvészet azon legújabb irányzatai mutatják, amelyek a szövegtípusok és a kommunikatív műfajok kulturális meghatározottságával foglalkoznak és ennek keretében interkulturális-összehasonlító vizsgálatokat is

⁴ Ezenkívül újabban körvonalazódni látszik egy interkulturális stilisztika (vö. SCHRÖDER 1995.) és egy interkulturális fordítástudomány (vö. VERMEER 1987: 545) is.

folytatnak, l. pl. FIX-HABSCHEID-KLEIN (2001.), TOLCSVAI NAGY (2001: 34 kk.) és BRINKER-ANTOS-HEINEMANN-SAGER (2000–2001.) kötetét. A szövegek nem utolsósorban különleges kulturális sajátosságaik folytán kerülnek mindinkább a nyelvészeti vizsgálódások előterébe, hiszen az amerikai kultúranropológus GEERTZ publikációi óta (2001.) elfogadott tény, hogy az (irodalmi) szövegek – egyéni megalkotottságukon túl – részt vesznek a kulturális jelentések létrehozásában. Tehát azok nem csupán egyedi (irodalmi) szövegek, hanem rejtett kulturális „üzenetek” hordozói, bennük rejlik az adott társadalom megértésének kulcsa.

Mivel nemcsak interkulturális szövegnyelvészettel, hanem interkulturális diskurzusnyelvészettel van dolgunk, egy INY megkomponálásakor tekintetbe kell venni a „kommunikatív műfajokról” az utóbbi másfél évtizedben nyert ismeretanyagot is (vö. LUCKMANN 1995.). A kiinduló kérdés az: hogyan aktiválják és közvetítik a társadalmi tudást a kommunikatív műfajok (és melyek ezek). A kutatás kiderítette, hogy a kommunikatív műfajok kultúrafüggőek, vagyis tipológiailag hasonló külső formájuk ellenére (előadás, fogadóóra stb.) nagyon is eltérően strukturalódnak: más-más tematikai egységeket tekintenek relevánsnak, tapasztalati és cselekvési sémáikban kultúránként más mintákat követnek.

Mint rokon nyelvészeti terület jelentőséggel bír a kritikai diskurzuselemzés is (utalva az angol-amerikai eredetű *critical discourse analysis*-re), minthogy kísérletet tesz annak feltárására, mely járulékos tartalmak lehetnek kódolva a nyelvi szövegekben. Abból indul ki, hogy a nyelvi kommunikáció a társadalmi valóság részeként működik, és célja a nyelvi elemzés eredményeinek szociális kontextusukba történő illesztése. Így integrálja a gondolati struktúrákat (előítéletek, sztereotípiák), a diskurzusok jellegét pedig a beszélő és befogadó alkotó-értelmező tevékenységeként szemléli, azaz például identitások nyelvi-kommunikációs konstrukciójának részkérdéseivel foglalkozik (vö. FAIRCLOUGH-WODAK 1997.).

Megítélésem szerint revízióra és kiegészítésre szorul az INY-nek a 2. A) alpontban RASTERTől idézett (2002: 4 és 9) definíciós kísérlete, és ugyanez érvényes HERMANNShál (1996.) és HERMANNNS-ZHAONál (1996: 414) „az” INY tárgyának meghatározására is, ahol egyébként az INY mindig határozott névelővel áll, vagyis, hogy „az INY olyan kontrasztív nyelvészet, amely kiemeli a kultúrák hasonlóságait és különbözőségeit, mivel a nyelveket a kultúrák alkotóelemeinek tekinti, és ezért érdekelt a nyelvek és a kultúrák egyéb összetevői között fennálló összefüggések feltárásában”.

Úgy vélem, e (legalábbis célkitűzéseiket tekintve) kétségkívül konstruktív gondolatokat mindenképpen ki kell egészítenünk a nyelvi érintkezések többsikű – és valóban interkulturális – problémakörének bevonásával (vö. FÖLDES 2002.). Mivel a definíciókban megfogalmazott kulturális k ö l ö n b s é g jelensége mellett egy INY tárgykörének meghatározásában ugyanolyan alapvetőnek tűnik a nyelvi és kulturális k a p c s o l a t o k dimenziója, hasznos lenne ráirányítani a figyelmet a kölcsönhatásokra, illetve a nyelvek (nyelv-változatok) közötti evidens és látens kapcsolatok konfigurációira és megnyilvánulásaira, valamint a kulturális átfedések leírására, például számos két- vagy többnyelvű nemzeti kisebbség esetében. Par excellence kirajzolódik itt egy interkulturális-nyelvészeti vizsgálati terület. Így tudományos igénnyel, cél- és tartalom-adekvát módon birkózzunk meg azzal a napjainkban egyre jellemzőbb helyzettel, hogy nyelvek és kultúrák gyakran és sokféleképpen érintkeznek, sőt áthatják egymást valamennyi síkon és absztrakciós szinten – a fonetika-fonológiai síktól egészen az „interkonceptualitásig”. Interkonceptualitáson – az ’inter-textualitás’ stb. típusú terminus technicusok mintájára (FÖLDES 2003: 42, 2005: 206 k.) – a kognitív koncepciók közötti kölcsönös kapcsolatok különböző aspektusait értem, például kétnyelvű beszélők esetében azt, hogy beszédtevékenységük során gyakran a modell-, illetve a kontaktusnyelv gondolati struktúráját veszik át. Mivel a kognitív dimenzióknak – mind a kognitív nyelvészet, mind a kognitív pszichológia területén – az interkulturális-nyelvészeti

témákban játszott szerepe nem lebecsülendő, fontos lenne az említett interkonceptualitás megragadása és tanulmányozása.

Az a tény, hogy KNIFFKA (1995: 17), HERMANN–ZHAO (1996: 414) és mások az INY meghatározásában csupán összehasonlításokra szorítkoznak, azt sugallja, mintha a kultúrák önmagukba zárt egészek lennének, amelyeket össze lehetne/kellene venni. Megítélésem szerint ezzel szemben abból kellene kiindulnunk, hogy a kultúrák nem zárt, önmagukban homogén entitások, hanem nyitott szabályrendszerek, amelyek kölcsönösen meghatározzák egymást, kölcsönös interakción alapulnak, és folyamatosan változnak. (Az interkulturalitás mibenlétéhez és fogalmi kánonjához vö. továbbá WIERLACHER írásait, pl. 2000: 263 kk.).

Egy megalkotandó INY tárgyát és természetét illetően is még sok a kutatási bizonytalanság. HERMANN (2003.) például – ahogy már a 2. pontban jeleztük – hangsúlyozza: „Nem egy speciális tárgy vagy valamiféle speciális módszerek teszik a nyelvészetet interkulturálissá”, hanem a „nézőpontok”, amelyek szerint a tárgyat kiválasztja és szemléli. Tanulmánya több más részéből azonban nyilvánvalóvá válik, hogy az interkulturális nyelvészettel foglalkozó kutatások feladata „mindig is” abban állt, „hogy a nyelvi és egyéb kulturális jelenségek összefüggéseinek vonatkozásában vessünk össze nem több, mint *két* kultúrát és nyelvet” [kiemelések az eredetiben]. Tehát úgy tűnik, mégiscsak van egy speciális vezérmotívum és vizsgálati tárgy: mégpedig az összehasonlítás! Ezenfelül további fontos INY-i kutatási objektumnak javaslom a nyelvi, illetve kulturális átfedések eseteinek megragadását, leírását és értékelését. Ha ez nem is kizárólagos INY-i feladat, azért posztulálható legalább valamiféle vizsgálati tárgy-preferencia, mint ahogy azt az alábbiakban vázolt munkadefiníció is szemléltetni fogja.

HERMANN (2003.) idézett látásmódja amiatt is problematikus lehet, hogy kizárólag két kultúrából és nyelvből indul ki, sőt a *két* mennyiségjelzőt még ki is emeli! Hiszen a bonyolultabb konfigurációk éppen interkulturális nyelvészeti szempontból lehetnek érdekesek, így például a „pluricentrikus” nyelvi kultúrák (e szakkifejezéshez vö. AMMON 1995.). Elvégre az sem hagyható figyelmen kívül, hogy még egy összefüggő nyelvterületen és kulturális térségen – mondjuk a németen – belül is számottevő kulturális különbségekkel kell számolnunk. MUHR (1996.) például empirikus adatokra támaszkodva Németország, Ausztria és Svájc esetében a lényegében azonos nyelv mellett – még ha csak töredékesen is – eltérő „kulturális sztenderdeket” mutatott ki.

Ügyszintén megvitatásra lenne érdemes egy kirajzolódó INY helyzetmeghatározása. Hiszen például HERMANN (1996., 2003.) a „kulturkontrasztív” és az „interkulturális” nyelvészet szakkifejezést szinonimaként használja. Ennek szellemében definíciója az általa felvetett INY-et az egybevető nyelvészet egyik válfajának tekinti. De ha egy INY tárgykörébe beletartozik – mint ahogy javasoltam – a nyelvi és a kulturális érintkezések témája is, a kontrasztív nyelvészet mint keretdiszciplína nem bizonyul elegendőnek, hiszen a nyelvi érintkezéseket vizsgáló kontaktusnyelvészet mint önálló tudományág (vö. GOEBL–NELDE–STARÝ–WOLCK 1996: XXV) sem szorítható (már) a kontrasztív nyelvészet elméleti és metodikai keretei közé. E szempontok is alátámasztják egy átfogó INY megalkotásának szükségességét.

A rendelkezésre álló fogalmi meghatározásokra és diszciplináris besorolásokra építve a következő „munkadefiníciót” fogalmazom meg: 'Interkulturális nyelvészet': a különböző rész tudományokat művelő nyelvészek részéről a nyelv és a kommunikáció kulturális meghatározottsága, különösen a nyelvi és kulturális kontraszt, továbbá két vagy több természetes nyelv szociális érintkezésének, valamint kulturálisan meghatározott interakciójának jelenségei iránt megnyilvánuló kutatási irányultság (beleértve a kulturális átfedések konstellációit is), a belőlük adódó elméleti és gyakorlati eljárásokkal egyetemben. Vagyis a nyelvi és kulturális kontraszt, illetve a kulturális érintkezés, a – legtagabb értelemben vett –

kultúrákon átívelő kommunikáció és a (kulturális) idegenséghez való nyelvi-kommunikációs viszonyulás egyfelől rendszernyelvészeti, másfelől elsődlegesen pszicho-, szocio-, pragmatolingvisztikai, kontaktusnyelvészeti, valamint nyelvpolitikai vizsgálatainak kombinációja.

Ezzel továbbá az identitás, illetve etnicitás tényezőinek is döntő szerep jut, például olyan történelmi helynevek elemzésében, amelyek önazonosságformáló nyelvi önreflexióból származnak. Az identitás-, a népnév- és a helynévváltozások kölcsönhatásának érdekes esetei nyomon követhető többek között KRISTÓ (1978: 640 k.) és KRONSTEINER (1980: 339 kk.) munkáiban.

Az általam javasolt definíció segítségével megragadható a 2. A) alpontban említett, RASTER (2002: 14) két ellentétpárjából levezetett, négy INY-i kutatási terület is. Az első két kutatási szempontot tárgyszintként, a másik kettőt metasztintként fogom fel. A kutatás említett dimenziói, akárcsak a fent vázolt kérdések, hathatósan elősegíthetnék egy INY vizsgálati tárgyterületének egyértelmű meghatározását. Egy INY felfogható tehát nyelv-szemléletként, ez esetben értelemszerűen lefedi a nyelvtudomány szinte egészét, de tekinthető speciális nyelvtudományi részterületének is.

B) A tartalom problematikája. – HERMANNNS egyik idézett definíciója, hasonlóképpen HERMANNNS és ZHAO (1996: 414) cikke, a mentalitást tekintő interkulturális nyelvészetek egyik központi fogalmának. „Az [mármint a mentalitás] leginkább egy nyelv szavaiban manifesztálódik, valamint egy nyelvi közösség nyelvi tevékenységében. Ezért a lexikológia (jelesül a lexikális szemantika) és a pragmatika (nyelvészeti pragmatika) alkotja az interkulturális nyelvészet két fő részterületét.” (Forrás: FRITZ HERMANNNS Bayreuthi Egyetemen tartott „Interkulturális nyelvészet” című kurzusának leírása a www.uni-bayreuth.de/departments/linglit/www-ws9900/daf_i.htm honlapon; 2005. 08. 06-ai állapot.)

Ezzel mindkét felsorolt diszciplínára vonatkozóan alapvetően egyet kell érteni. A pragmatikától a tárgyalt összefüggésben különösen sokat várhatunk, hiszen a különböző kulturális értékorientációk a kommunikáció pragmatikai szabályaiban csapódnak le és ott ismerhetők fel. A szemantikáról elmondható, hogy minden nyelvnek a saját kultúrája által meghatározott jelentésrendszere van, úgyhogy – két nyelv viszonylatában – jelentős különbségek adódhatnak szignifikatív és különösen pragmatikai területen (a lexémák használatának struktúráját illetően); mindamelllett a szókincs hálózatalakotása is erősen kultúrafüggő.

HERMANNNS és ZHAO (1996: 414) idézett érvelése helytálló, hiszen éppen a lexikológia és a pragmatika tükrözi az elméletet és a gyakorlatot egyaránt, kiváltképp a kultúrák mindennapi elméletét és gyakorlatát. Ezt WIERZBICKA (1988: 2) szintén hangsúlyozza: „Egy természetes nyelvben a jelentés abból adódik, hogy az emberek értelmezik az őket körülvevő világot. A jelentés szubjektív, emberközpontú, és ugyanolyan mértékben tükrözi a domináns kulturális érdeklődést és a szociális interakció kultúraspecifikus módozatait, ahogy a világ 'mint olyan' bármely más objektív tulajdonságát.”

Ezért alapvetően osztom ezeket a megállapításokat a kiegészítéssel, hogy mindemelllett különösen fontos két további részterületként figyelembe venni (tekintettel kulturális kötöttségére és hatóerejére) a frazeológiát és a metaforakutatást is, az utóbbihoz vö. LAKOFF–JOHNSON (1994.) és LAKOFF–TURNER (1989.) nagy hatású kognitív (és kulturális) irányultságú metaforaelméletét, valamint KÖVECSESTŐL (2005.) a fogalmi metaforaelmélet kiterjesztett változatát. Ezen teoreémák megközelítésében a metaforák elsősorban a fogalmak (és nem a szavak) jellemző tulajdonsága; az emberi gondolkodás és megértés elengedhetetlen kellékei, de ezen túlmenően alapvetők a társadalmi, kulturális és pszichológiai valóságunk megalkotásában is. A metafora tehát egyszerre tükrözi azt, ahogyan gondolkodunk a dolgokról és irányítja is a gondolkodásunkat. Következésképpen a nyelvészetnek aligha van másik olyan területe, amelyet ilyen mértékben jellemezné a nyelv és a kultúra szövevényes összefonódása, mint éppen ez diszciplínákat. Az előbbiről elmondandó: a frazeologi-

zálódás és a frazeologizmusok kulturális meghatározottságáról már számos kutatási eredmény áll rendelkezésre; e korszerű ismeretek alapján a frazeologizmusokat „kulturális jeleknek” tartják, amennyiben sűrített formában egy nyelvi, illetve kulturális közösség felismeréseit, értékítéleteit és értelmezési rendszereit adják vissza (vö. FOLDES 1996: 86 kk.). Így DOBROVOLSKIJ–PIIRAINEN (2005.) INY-i szemszögből is fontos tanulmánya a nyelvi szimbólumokat – különösen a frazeologizmusokban előfordulókat – hasonlíti össze a kulturálisan releváns más szemiotikai rendszerek, mint a vallások, mítoszok, mesék, szokások vagy az irodalom szimbólumaival, sőt az egyes vizsgált nyelvek anyaga emellett a szimbólumok nyelvek közötti egybevetését is lehetővé teszi. A kutatás hozadéka számos lényeges elméleti meglátás, például a szimbolikus jelentések antonímiájáról és szinonímiájáról, valamint válasz néhány kultúratudományi és nyelvészeti részkérdésre. Ez a kultúrszemiotika felé nyitó megközelítés új összefüggésekre derít fényt a nyelvtudomány és a szimbólumkutatás számára. A magyar szakirodalomban SZABÓ (2002: 19) szűkebb értelemben például a „népi szemléletmódot” próbálja meg tetten érni, amelyen „azt a látásmódot” érti, „ahogy a természeti környezetben élő, ahhoz mindennapi tevékenységükkel szorosan kapcsolódó kisebb-nagyobb közösségek az anyagi világ, a valóság jelenségeiről, dolgairól [...] gondolkodnak”.

Az interkulturális paradigma az említett fő területek mellett – még ha különböző mértékben és módon is – alkalmazható valamennyi nyelvi és leírási szintre. Végére is egy INY-i gondolatkör mindenre fogékony, ami nyelvtudományi szempontból a kultúrák különbözőségében, érintkezésében, kapcsolatában és recepciójában fontos lehet. Szinkrón és diakrón vetületben egyaránt, mivelhogy diakrón szemlélet is hozhat új meglátásokat egy INY számára. Legalább két érvelési sor legitimálja a történeti irányultságot:

a) A történeti kontextusok egyrészt tipológiai szempontból érdekesek, ha a visszatekintésnek az a célja, hogy eredendően nyelvtudományi (például pragmatolingvisztikai) problémákat világítson meg. Ez vonatkozhat például markánsan megnyilvánuló, tág értelemben vett nyelvi problémára – elsősorban azonban a kommunikatív cselekvés struktúráira és formáira – egy történetileg behatárolt időszakban és az erre a korszakra jellemző kommunikációs terekben.

b) Másrészt a diakrón nézőpontok gyakran elsősorban genetikai természetűek, amikor például a származást, a történeti gyökereket és a fejlődési lépéseket, illetve azokat a folyamatokat vizsgáljuk, amelyeken az egyes kultúrákban a kommunikatív cselekvés adott nyelvi vagy akár konceptuális jelenségei és formái nyugszanak. Ez a genetikai irányultságú kérdésfeltevés párhuzamot mutat ELIAS nagy hatású opus magnumával, „A civilizáció folyamata”-val (1997. 1: 81; eredeti megjelenés: 1939.; magyarul: 1987.), és valószínűleg képes a nyelv, a kommunikáció és a szocialitás jelenkori perspektíváit létejei közöttükben leírni. Egy INY-nek ez esetben szervesen integrálnia kellene paradigmájába az olyan hagyományos módszereket, mint amilyenek a (történeti) stilsztikáé vagy az etimológiáé (vö. KÜSE–UNRATH–SCHARPENACK 2002: 14). A közelmúltban LINKE (2003: 25 kk.) a nyelvtörténeti kutatások aktuális újdonságait a rokon szakágak eredményeinek tudatába helyezte és kimutatta, hol jelölhető ki a nyelvtörténet helye a kultúratudományi és a művelődéstörténeti diskurzusban.

Úgy gondolom, egy leíró INY-nek általában – mind szinkrón, mind diakrón szempontból – egyrészt a metalingvisztikai, másrészt a nyelvészeti eltéréseket, hasonlóságokat, azonosságokat és kontaktusjelenségeket kellene elméletileg, empirikusan és gyakorlat-orientáltan megragadnia, megvilágítania és értelmeznie. Ehhez vö. ŠÍPKA (2003.) lengyel, szerb, illetve horvát anyagon végzett taxonómia-kísérletének elemeit (<http://www.asu.edu/clas/reesc/asugh/xcult.pdf>, 2004. 05. 3-i állapot). A „metalingvisztikai” jelzővel a nyelvi tervezés olyan eseteire, vagyis olyan helyzetekre utalok, amikor a közösség tudatosan alakítja nyelvét; ilyen például a sztenderd nyelvváltozat kifejlesztése, illetve kodifikálása vagy

a szakterminológiák létrehozása. Ezekben az esetekben a kulturális normák nem épültek be szilárdan a nyelvbe, hanem független tényezőkként befolyásolják azt. „Nyelvészeti” különbségeken, hasonlóságokon, azonosságokon, illetve kontaktusjelenségeken olyan manifesztációk értendők, amelyekben nyelv és kultúra összeolvad, vagyis a kulturális jegyek a integrálódnak nyelv legbelsőbb lényegébe. Ezen a típuson belül legalább két alcsoportot különböztethetünk meg: a) egyrészt olyan interakciós jelenségekről lehet szó, amelyek a beszédaktusokban nyilvánulnak meg, mint például a megszólítások; b) másrészt olyan konceptuális jelenségekről, amelyek az egyén mint egységes egész kognitív működését befolyásolják, például a lexikalizációs és szimbolizációs folyamatok.

Különösen fontos INY-i területekként kiemelendők az ún. interkulturális – vagy ahogy a munkadefinícióban szerepelt: kultúrákon átívelő – kommunikáció különböző válfajai. E téren egy sor sokat ígérő, lényeges kutatási területet lehet kijelölni, ilyenek: a) a nyelvi-kommunikatív viselkedés különböző (a. m. kultúráként változó) megítélései, b) a bennünket körülvevő valóságról alkotott különböző nyelvi elképzelések, c) az eltérő kulturális tapasztalatok, d) a saját és az idegen kultúrára irányuló attribúciók (sztereotípiák) eltérő megítélése. Továbbá a beszédprodukciónak és -repciónak a két-, illetve a többnyelvűség összetettebb feltételei közötti vizsgálata, az ebből adódó hibriditás, valamint a nyelvi és kulturális érintkezések által létrejövő új nyelvváltozatok és kommunikatív stílusok elemzése (az értékelésüket is beleértve) kifejezett interkulturális-nyelvészeti célfeladatot vetít előre (vö. FÖLDES 2005: 288 kk.).

Egy INY ezeken kívül releváns módon tanulmányozhatja, hogy milyen szerepet játszik a nyelv és a kommunikáció az idegenség (alteritás) generálásában, megítélésében és áthidalásában. Ugyanakkor az „idegenség” vizsgálatába a „távolság” és „közelség” kategóriáit is be kell vonni, például annak kapcsán, hogy kommunikatíván miként hozzuk létre a „mi” és a „ti” kategóriáját. Ezzel összefüggésben JUNG (1993.) felvázolt egy „xenológiai nyelvészeti/xenolingvisztikai” koncepciót, amely szerintem elhelyezhető lenne egy átfogó INY keretében. A fordítás és a tolmácsolás tudománya (vö. SZABARI 2002.) szintén innovatív kérdéseivel kínál egy INY számára, amelyek különösen akkor izgalmasak, ha egy ún. „magas kontextusú kultúra” és egy „alacsony kontextusú kultúra” közötti nyelvi közvetítésről van szó. Egy magas kontextusú kultúrában (ilyen a legtöbb ázsiai kultúra) a kommunikáció nagymértékben függ a beszédkörnyezettől vagy a nonverbális aspektusoktól, míg egy alacsony kontextusú kultúrában (ilyenek a nyugat-európai kultúrák) elsősorban az explicit módon megnyilvánuló verbális kommunikáció a meghatározó, vö. HALL–HALL (1990.); HIDASI (2004: 44) ezt „kontextuserős”, illetve „kontextusgyenge” kultúrának fordítja.

Tekintettel a nyelvi-kommunikációs cselekvés kulturális meghatározottságával (csak egyetlen idevágó példa: a nyelvi konfliktusok kutatása), valamint annak nyelvpolitikai, pszicho-, szocio- és pragmalingvisztikai kontextusával kapcsolatos lehetséges témakörök és feladatok gazdagságára (ismét csak egy a lehetséges példák tárházából: egybevető nyelvi attitűdvizsgálat), a jövőbeni kutatások számára kijelölendő a releváns vizsgálati tartalmak spektruma és szerkezete. Némely, már létező vitaindító elgondolás hasznos metodikai kezdeményezésül szolgálhat egy INY számára, kezdve FILLMORE „scene-and-frames”-szemantikájától (1977.) OKSAAR kultúréma-elméletén át (1988.) egészen az etnopszicholingvisztika e tekintetben különösen tanulságos lakúna-modelljéig (vö. SOROKIN 1998.).

C) A terminológia problémái. – Az „interkulturalitás” lényegében a „horizont-összeolvadás” vezérfogalmával összekapcsolható jelenség. Ez utóbbit GADAMER a filozófiai hermeneutika korszakalkotó művében, az „Ígazság és módszerben” (1990., eredeti megjelenés: 1960.; magyarul: 1984.) alkotta meg. GADAMER a „hermeneutikai körölről” szóló fejtegetéseiben filozófiai szemszögből arról ír, hogy az alkotónak és a befogadónak

különböző a horizontja, amely saját értelmezésük alapjául szolgál. Ezt a horizontot azon életvilágbeli tapasztalatok összességéként lehetne meghatározni, amelyekkel egy egyén gondolatilag és érzelmileg rendelkezik. Egy (nyelvi) produktummal való szembesüléskor az alkotó és a befogadó között csereviszony keletkezik, amelynek során horizontjuk kölcsönös bővülése következhet be; ez a „horizont-összeolvadás”. Eközben mindketten tanulnak a másiktól. GADAMER (1990.) szerint az értelmezés általában csak akkor lehetséges, ha létezik egy bizonyos közös előismeret, „előzetes megértés” (a. m. az értelmezendő tárgyról való ismeret, tudás, tudat stb.). Az értelmezési horizont és a szöveg jelentésének horizontja „összeolvad”; minden megértés ennek a függvénye. Általánosabban megfogalmazva: minden megértés elsősorban olyan történeti, kulturális és szociális világtapasztalásból vezethető le, amelyben „a közös értelemről való részesedést” a „horizont-összeolvadás” teszi lehetővé. A „horizont-összeolvadás” során az „idegen” elsajátítására kerül sor, miközben az „idegen” ügyszólván „sajáttá” változik át. Hogy az idegenben felismerje önmagát, hogy otthonossá váljék benne – ez a szellem alaptörékvése, melynek léte csak visszatérés önmagához a másleltől, állapítja meg GADAMER. Az „idegen” ilyen értelmezése azonban nem azt jelenti, hogy az „idegen” „idegensége” abban állna, hogy ki lenne rekesztve e „horizontból”. Az olyan megértés, amely az „idegen” „idegenségét” nem oldja föl, hanem továbbra is fenntartja, nem a kisajátítás útján jár. Ennek a megértésnek fel kellene vállalnia az „idegennel” való találkozást (még hozzá a konkrét szituációban), és az „idegen” kezelésének olyan módját kellene megtalálnia, amely nem akarja „idegenségét” felszámolni. Általánosítva, e koncepció, úgy tűnik, képes megragadni és kezelni a lehető legtágabb értelemben vett interkulturális lényegét, folyamatait és következményeit.

Az „interkulturális nyelvészet” kifejezés hátterében mindazonáltal egy bizonyos, az egyes kultúrák természetéből, megalkotottságából következő szemlélet húzódik meg. Ez áll fenn általában a „hagyományos” szociokulturális helyzetekben, amikor is két – többé-kevésbé – jól elkülöníthető nyelv és kulturális rendszer interakciójáról van szó, vagy amikor egy nyelvet/kultúrát egy másik perspektívájából szemlélünk.

Nem ritkán azonban merőben más a kiindulási helyzet, mint például számos kisebbségi kommunikációs kultúra esetében Kelet-Közép- és Kelet-Európában. Mivel napjainkban e térségben jellemzők a két-, illetve többnyelvűségi nyelvhasználat különféle válfajai, az egymásra erős hatást gyakorló nyelvi változatok komplex szövevénye, ez az évtizedek, sőt évszázadok során a kulturális rendszerek intenzív átfedéséhez és rétegeik többszörös összefonódásához vezetett (l. FÖLDES 2005: 16 kk.). Ezért olyan terminológiai opció lenne kívánatos, amelyik egzakt módon jelöli és megjeleníti a hibriditás életvilágbeli megnyilvánulásait és egy ilyen inter-, illetve inkább transzkulturális „köztes pozíció” igen rugalmas nyelvi és kulturális dinamikáját. Nézetem szerint ez egy transzkulturális nyelvészet keretében, egy INY speciális eseteként lenne lehetséges (FÖLDES 2003: 52 k.; 2005: 294 kk.).

E modell terminológiai háttere a következőképpen foglalható össze: sok mai kulturális rendszer, úgy tűnik, más természetű, mint amilyent a „tradicionális” kultúrafogalmak és kultúraelméletek még mindig állítanak vagy szuggerálnak (vö. WELSCH 1999: 194 kk.). Következésképpen a 'kultúra' újabb konceptualizációjára lenne szükség („transzkulturalitás” címszó alatt). Ebben az összefüggésben a filozófus WELSCH meggyőzően érvel amellett, hogy a hagyományos kultúrafogalom alapstruktúráját alkotó három „meghatározó elem” (szociális homogenizálódás, etnikai megalapozottság és kultúrák kölcsönös elhatárolódása) ma már semmiképpen sem tartható. Nem utolsósorban ezért használják az utóbbi évtizedben egyre többet a „multikulturális” és „interkulturális” terminust. WELSCH (1999.) megállapítja, hogy a *multikulturalitás* – valószínűleg a *multi-* előtagnak is köszönhetően, melynek jelentése 'sok, sokféle' – a különböző kultúrák egy társadalmon belüli együttélésének problémáit jutattja kifejezésre. A „multikulturalitás” élesen elkülönülő, mégis homogen

kultúrák létéből indul ki. A „multikulturalitás koncepciója” a tolerancia, a kölcsönös megértés, az elfogadás, a konfliktuskerülés vagy a konfliktusterápia esélyeit kutatja. Az *interkulturalitás* műszó az *inter-* ('közt') prefixum miatt azt a benyomást kelti, hogy a kultúrák fogalmi logikájuk folytán elkülönülhetnek egymástól, félreismerhetik, ignorálhatják, megérthetetlenek vagy legyőzhetik a másikat, ugyanakkor nem érthetik meg egymást vagy nem igazán hathatnak egymásra. Következésképpen az „interkulturalitás” koncepció annak keresi a módját, hogyan férhetnek össze a kultúrák egymással, hogyan kommunikálhatnak. Ezzel szemben a *transzkulturalitás* terminus (*trans-* 'át, keresztül, túl') a számos társadalomban ma ténylegesen fellelhető helyzetet tükrözi. Hiszen a kultúrák – a migráció, a szociális, a gazdasági kapcsolatok stb. révén – összefonódtak, gyakran már alig lehetséges a „saját” és az „idegen” megkülönböztetése (pl. a kétnyelvű kisebbségek esetében). A „transzkulturalitás” tehát az integráció kultúráját hivatott kifejezésre juttatni (vö. WELSCH 1999.). Mint lehetséges továbbmutató gondolat, megemlítendő a „transzddifferencia” új kultúraelmélete (vö. ALLOLIO-NÄCKE-KALSCHUEER-MANZESCHKE 2005.). Ez kettős nézőpontot (egy ún. párbeszédés pozíciót) érvényesít, hogy mind az elméleti reflexió, mind a gyakorlati cselekvés igényének meg tudjon felelni. Vezérelve az, hogy – „szocio-történeti síkon” – a „több-szörös kulturális kötődés” időbeli aspektusait mérvadó módon vegye figyelembe.

4. Zárógondolatok: interkulturális nyelvészet mint „hiperparadigma”? – Érzékelhető: az a több szaktudományt átfogó változás, amelynek során a szellemtudományok ún. kultúratudományokká alakulnak át, a nyelvészet számára is nagy kihívást jelent, és azt mihamarabbi reflexióra, cselekvésre készíti. Így az interkulturálisnak mint tudományelméleti és -módszertani gondolkodási keretnek ma a nyelvészeti reflexiók egyik programalkotói és stratégiai vezérelemének kell lennie, mind az elméletalkotást, mind a kutatási gyakorlatot illetően. A fent kifejtett koncepciók, fogalmak és terminusok egyelőre még egyfajta episztemológiai életlenségben rajzolódnak ki előttünk, még távol állnak attól, hogy tárgyakat szuverén biztonsággal határozzák meg, hogy koherens, önmagában konzisztens elméletet, szigorú metodológiai kánont, valamint a tárgyszintű tudományi diszciplínákra jellemző tudományelméleti irányelveket alkossanak.⁵

Ezért talán még korainak tűnik nagyívű következtetések levonása. Írásom szándéka ezért nem az volt, hogy minden nyitott kérdést megválaszoljon. Sokkal inkább az, hogy feltérképezzen a témában rejlő lehetőségeket, felderítsen „fehér foltokat”, illetve rávilágítson további vitára érdemes súlypontokra, hogy ezáltal hozzájáruljon – PETŐFI (1997: 169) többes számú szóhasználatával élve: a nyelvészetek sorában – egy interkulturális nyelvészet kimunkálásához. Vagyis arról van szó, hogy olyan vizsgálati területek és elméletek exempláris megközelítését célozzuk meg, amelyek metszéspontjai mentén új, kreatív nyelvészeti irányzat bontakozhat ki. E metszéspontok pedig szemmel láthatólag egy inter-, sőt transzdiszciplínáris térben húzódnak meg. Természetesen ehhez még további, főként empirikus és metodológiai kutatások szükségesek. Mint ENYEDI (2001: 172) is rámutat: egyre gyakoribb, hogy valamely tudományos probléma feldolgozására, kérdéseinek megválaszolására „transzdiszciplínáris tudásláncok” kialakítása szükséges.

E tények értelmében a nyelvről és a kommunikációról folytatott tudományos vizsgáldásokban módszertani és koncepcióelméleti szempontból is alapvető szemléletváltásra van szükség, mégpedig egy eredendően „nemzeti (filológiai)” tudományos gondolkodási hagyománytól inkább átfogóbb, „kultúraorientált” irányba. Eközben ezt az új tudománykultú-

⁵ A nyelvészet mint „tárgytudomány” és a metanyelvészet mint „metatudomány” viszonyáról, a szaktudományok és a tudományelmélet(ek), a tudományfilozófia kapcsolatának problémáiról I. KERTÉSZ 2001. kötetét.

rát nem valamiféle „hiperparadigmaként” kell elképzelni. Nem annyira egy interkulturális nyelvészeti zárt elméletre kellene gondolni, hanem – mintegy rendezési és interpretációs elvként – egyfelől nyelvészeti koncepciók (a strukturalistától a kognitívig), másfelől a diszciplínák (pl. a lexikológiától a pragmatikáig) metszéspontjainak feltérképezésére, összekapcsolására és felhasználására. Az európai nyelvészet – az amerikaival ellentétben – mindig is sokrétű és színes volt, és az is maradt mind megismerési irányzatait, mind módszereit tekintve, anélkül, hogy egy bizonyos iskola hegemoniára tört volna. Ezért egy INY-nek sem dominanciára kell törekednie, hanem integráló nézőpontokat, illetve átfogó perspektívát kínálnia. Egy INY, ahogy itt vázoltuk, (legalábbis egyelőre még) nem tudományos (al)-diszciplínaként értendő, hanem sokkal inkább transzdiszciplináris kutatási szemléletmódként, illetve gyakorlatként, ahol nem elsősorban a kutatás tárgya a meghatározó, hanem a szemlélet, és az, hogy – magától értetődően – a kulturálisan releváns problémák megoldását keressük.

Mint ahogy már az egyes „nemzeti kultúrák” kultúra-fogalmai és kutatási hagyományai is erőteljesen különböznek, ezért itt figyelembe kell vennünk, hogy a nemzetközi kultúratudomány sem egységes, hanem legalább két, alapvetően különböző megnyilvánulási formában van jelen: egyrészt mint az angolszász nézőpontú Cultural Studies, amely főként GROSSBERG nevéhez kötődik (vö. GROSSBERG–NELSON–TREICHLER 1991.), másrészt mint a RICKERTre visszavezethető német irányultságú kultúratudomány (vö. VOLLHARDT 2002.). Egy ideje a kultúratudomány osztrák változatáról is beszélhetünk, amelyet a bécsi Művelődési és Oktatási Minisztérium által 1998-ban alapított Kulturwissenschaften/Cultural Studies (kultúratudományok) kutatási irány képvisel (<http://www.culturalstudies.at>; 2004. 03. 11-ei állapot). Már a kettős elnevezés is mutatja az osztrák verzió némettel szembeni egyediségét, amennyiben – a német nyelvtérültre nem jellemző módon – a kultúrának határozottan politikai dimenzióját vizsgálja. Így létrejött Ausztriában egy produktív kultúratudományi kutatási hálózat, amely „kultur.wissenschaft” könyvsorozatában immár hat kötetet jelentetett meg. Léteznek persze a nemzetközi gyakorlatban más modellek is, amelyek színesítik a modern kultúratudományok palettáját, mint a) a New Historicism, Cultural Poetics, Visual Studies, posztmodern etnográfia és Postcolonial Studies az USA-ban; b) az amszterdami iskola Cultural Analysis-e; c) a kelet-európai kultúrszemiotika; d) a franciaországi mentalitástörténeti kutatások, valamint a művészet és a kultúra szociológiája és e) az olaszországi, a kulturális értelmezési hatalom politikai kiterjedéséről folyó kutatások. A különböző kezdeményezések ismertetését l. SZIJÁRTÓ (1999.) tanulmányában, valamint DURING (2004.) és LEISTYNA (2005.) kötetében.

Egy további módszertani nehézség a társadalomtudományok általános problémájából következik, abból, hogy a kutatás alanya és tárgya megegyezik. Az interkulturális kutatásokra ez különösen jellemző, mivel a kutató maga is mindig egy bizonyos kultúrához tartozik. És mivel az ilyen tanulmányok során általában valamilyen „feltűnő jellemzőkről” van szó, amelyek ismét csak egy bizonyos „sztenderdként” vagy „normálisként” felfogott szituációhoz, illetve pozícióhoz képest határozhatók meg, fennáll annak a veszélye, hogy más kultúrák leírásánál és értékelésénél is a saját kultúrája rendezési elveit és értékrendjét abszolútálja. Ez adott esetben megint csak téves, etnocentrikus következtetésekhez vezethet. Ezen etnocentrizmus mellett analóg módon fennáll a sztereotipizálás veszélye is, és nemcsak maga az interkulturális érintkezés során, hanem metaszinten, az interkulturális kutatási projektekben úgyszintén. Mindez módszertani átgondoltságra int, ahogy azt SCHRÖDER (1991.) is szóba hozta. Felvetek egy példát a szemantikából: ha szavak jelentését körülírással akarjuk megadni, az ún. etnocentrizmus veszélyén túl természetes nyelvекnél – a kulturális beágyazottság okán is – gyakran homályos vagy cirkuláris értelmezések születnek, hiszen a tárgy- és a metanyelv egyaránt nem semleges és egzakt, hanem magán hordozza az adott kultúrára jellemző konnotatív-asszociációs háttér diffúzióját. Így „interkulturális nyelv-

szetileg” talán eredményesen kísérletezhetünk a WIERZBICKA-féle (2006: 740 kk.) „redukcionista parafrázissal”, amelynek során a jelentésleírásban nincs különbség a metanyelv és a tárgynyelv között, vagyis a jelentésleírást univerzális képekre alapozzuk: ún. szemantikai primitívumok (alapelemek) – mint legkisebb szemantikai-mentális jelentésatomok – segítségével (magyar nyelvű bemutatását l. KIEFER 2001: 87 kk.)

Tehát egy INY-i gondolkodás izgalmas, elmélet-, probléma- és jelenségorientált kutatási szemléletmódnak és területnek ígérkezik, amely szétágazó és komplex „portfólióval” rendelkezik. Ezért integratív és dinamikus, emellett eleve inter-, illetve transzdiszciplináris kutatási paradigmává kellene válnia. Metodikájára jellemző, hogy összekapcsolja a kultúrákon átívelő kapcsolatok és különbségek struktúráinak, megnyilvánulásainak és hatásainak, valamint a legtágabb értelemben vett kultúráközi kommunikációnak a vizsgálatát a társadalom- és a kultúratudományi kutatásokkal (továbbá részben az interkulturális tanulás szempontjaival). Tárgyterületeit komplex módon szemléli: mind belső, kulturális nézőpontból, mind külső nézőpontból. Az INY-i tanulmányok további dimenziója tárul fel, ha az egyik kultúra jelenségeinek kutatását egy másik kultúra tudományos módszereivel és elemzési kategóriáival végezzük.

El kell ismernünk, hogy nehéz az inter-, multi- és transzkulturális konfigurációkat az egyes szaktudományokban a tárgyhoz adekvát módon megragadni és kezelni. Hiszen hiányoznak az ehhez szükséges előtanulmányok: a) a legtöbb kutatás más paradigmákra támaszkodik, olyanokra, amelyek csakis a (viszonylagos) egynyelvűség és „egy kultúrájúság” feltételeihez igazodnak; b) kultúratudományi irányultságú projektekhez (pl. a „kulturális tér” vizsgálata esetében) még nem áll kellő mértékben rendelkezésre átfogó kultúraelméleti alap. Ugyanis a kultúra fogalma – nemhogy az interkulturalitását – az interkulturális tanulmányokban sincs pontosan körülírva és tematikusan tisztázva. Például EHLICH (1996: 922) a „kultúra” meghatározásáról az „interkulturális kommunikáció” kutatása kapcsán kifejti: „A 'kultúra' inkább egyfajta előzetes megértést szolgál, mintsem hogy koncepcióként szolgálna azoknak az elméleti problémáknak a megválaszolásában, amelyek az interkulturalitás megértéséhez alapvető fontosságúak.”

Az egész szemantikai mező kissé diffúz, hiszen az 'interkulturalitás' gondolatköre ezidáig kevésbé episztemológiai és a tudományos ismeretgazdagításra, sokkal inkább gyakorlati cselekvésekre irányult. Ezért hiányzik belőle, mint például GEBHARDT (2005: 276) rámutat, egy elméletileg megalapozott és szociogenetikai gyökereit feldolgozó kultúrakoncepció.

Egy kimunkálendő INY profilját a vele rokon diszciplínák, illetve kutatási irányok közötti határok, hasonlóságok, illetve párhuzamok meghatározása révén kellene pontosítani. Valószínűleg hosszabb időnek kell mégis eltelnie, amíg létrejöhet egy koherens és explicit INY-i elméletrendszer, egy megbízható módszertani reflexiós bázis, egy képviselhető és használható értelmezési maximákkal rendelkező eszköztár. Ezért a jövőben operacionalizálható módszereket, megfelelő heurisztikus elveket és leíró koncepciókat kellene kidolgozni az inter-, illetve transzkulturális nyelvi tények és összefüggések megragadására, jellemzésére és értékelésére. Hiszen szemmel láthatóan nem alábecsülendő egy inter-, illetve transzkulturális nyelvészet kifejezett transzdiszciplinaritása, továbbá a kultúraorientált nyelvleírás terén benne rejlő potenciálja. Így a nyelviség megértésében önmagában is jelentős. Az ilyen irányú előmunkálatok elvégzésével járulhatunk hozzá egy sokszínű INY először transzdiszciplináris kutatási területként történő kimunkálásához, elmélyítéséhez, majd így lehetne azt hosszabb távon meghonosítani mint lényegében autonóm, ugyanakkor transzdiszciplináris igényű, elsősorban kultúratudományi érdekeltsgű tudománysszakot. Ez a folyamat azért is lenne különösen aktuális és fajsúlyos, mert az inter/transzdiszciplinaritás, valamint a módszertani változatosság két olyan kritérium, amelyen ma a nyelvészeti kutatásokat egyre inkább mériük.

Hivatkozott irodalom

- ALEX, ROBERT – MEYER, LUKAS H. – PAULSON, STANLEY L. Hrsg. 2002. Neukantianismus und Rechtsphilosophie. Mit einer Einleitung von Stanley L. Paulson. Nomos, Baden-Baden.
- ALLOLIO-NÄCKE, LARS – KALSCHUEER, BRITTA – MANZESCHKE, ARNE Hrsg. 2005. Differenzen anders denken. Bausteine zu einer Kulturtheorie der Transdifferenz. Campus, Frankfurt a. M. – New York.
- AMMON, ULRICH 1995. Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und in der Schweiz. Das Problem der nationalen Varietäten. De Gruyter, Berlin – New York.
- BALÁZS GÉZA 1999. A magyar nyelv művelés állapota. Tudománypolitikai áttekintés, javaslatok. Magyar Nyelvőr 123: 9–27.
- BALÁZS GÉZA 2001a. A nyelvstratégia fő cselekvési területei. In: BALÁZS 2001b: 183–93.
- BALÁZS GÉZA 2001b. Magyar nyelvstratégia. MTA, Bp.
- BAŃCZEROWSKI JANUSZ 2001. A nyelvtudomány paradigmái. Magyar Nyelvőr 1–29.
- BAŃCZEROWSKI JANUSZ 2006. A világ nyelvi, tudományos és kultúrképe mint a második való-ság komponensei. Magyar Nyelvőr 130: 187–98.
- BÉRES ISTVÁN – HORÁNYI ÖZSÉB szerk. 1999. Társadalmi kommunikáció. Osiris, Bp.
- BORS NOÉMI 2003. Foucault és a szerzőiség az „inter”-ek korában. Pro Philosophia Füzetek 4: 45–52.
- BRINKER, KLAUS – ANTOS, GERD – HEINEMANN, WOLFGANG – SAGER, SVEN FREDERIK Hrsg. 2000–2001. Text- und Gesprächslinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. De Gruyter, Berlin – New York.
- BROWN, KEITH ed.-in-chief. 2006. Encyclopedia of Language and Linguistics. Second Edition. Volume 5. Elsevier, Amsterdam [etc].
- BUSSE, DIETRICH – NIEHR, THOMAS – WENGELER, MARTIN Hrsg. 2005. Brisante Semantik. Neuere Konzepte und Forschungsergebnisse einer kulturwissenschaftlichen Linguistik. Niemeyer, Tübingen.
- CLYNE, MICHAEL 1993. Pragmatik, Textstruktur und kulturelle Werte. Eine interkulturelle Perspektive. In: SCHRODER Hrsg. 1993: 3–18.
- CSÁNYI VILMOS 1999. Az emberi természet. Vince, Bp.
- CSERESNYÉSI LÁSZLÓ 2004. Nyelvek és stratégiák. Avagy a nyelv antropológiája. Tinta, Bp.
- CS. JÓNÁS ERZSÉBET 2004. Integrált nyelvi-kulturális kérdések egy Viszockij-vers fordításai kapcsán. Modern Nyelvoktatás 10: 60–71.
- DOBROVOLSKIJ, DMITRIJ – PIIRAINEN, ELISABETH 2005. Figurative Language: Cross-cultural and Cross-linguistic Perspectives. Elsevier, Amsterdam.
- DURING, SIMON ed. 2005. The Cultural Studies Reader. 2nd ed. Routledge, London.
- EHlich, KONRAD 1996. Interkulturelle Kommunikation. In: GOEBL–NELDE–STARÝ–WOLCK Hrsg. 1996: 920–31.
- EISMANN, WOLFGANG – DEUTSCHMANN, PETER Hrsg. 2000. Kultur – Wissenschaft – Russland. Beiträge zum Verhältnis von Kultur und Wissenschaft aus slawistischer Sicht. Lang, Frankfurt a. M. [etc.].
- É. KISS KATALIN 2002. Mi legyen a magyar nyelvészet Széchenyi-programja? Magyar Tudomány 163: 198–202.
- ELIAS, NORBERT 1997. Über den Prozeß der Zivilisation. Soziogenetische und psychogenetische Untersuchungen. Suhrkamp, Frankfurt a. M.; magyarul: A civilizáció folyamata. Szociogenetikus és pszichogenetikus vizsgálódások. Gondolat, Bp. 1987.
- ELIZAROVA, GALINA V. 2000. Kulturologičeskaja lingvistika: opyt issledovanija ponjatija v metodičeskich celjach. Izdat. Bel’veder, Sankt-Peterburg.
- ENYEDI GYÖRGY 2001. A társadalomtudományok százada. Magyar Tudomány 108: 170–4.
- FAIRCLOUGH, NORMAN – WODAK, RUTH 1997. Critical Discourse Analysis. In: van DIJK ed. 1997: 258–83.

- FAULSTICH, WERNER – SCHÄFFNER, GERHARD 1996. „...die Sprache der Liebe ist international“. Interkulturelle Konzepte heutiger Pornographie. In: WIERLACHER–STOTZEL Hrsg. 1996: 875–84.
- FEATHERSTONE, MIKE – LASH, SCOTT eds. 1999. *Spaces of Culture: City, Nation, World*. Sage, London.
- FILLMORE, CHARLES J. 1977. Scenes-and-frames-semantics. In: ZAMPOLLI ed. 1977: 55–81.
- FINKE, PETER 2002. Innenansicht und Außenansicht: Was ist Linguistik? In: MÜLLER Hrsg. 2002: 33–43.
- FIX, ULLA – HABSCHIED, STEPHAN – KLEIN, JOSEF Hrsg. 2001. *Zur Kulturspezifik von Textsorten*. Stauffenburg, Tübingen.
- FLECK, LUDWIG 1994. Entstehung und Entwicklung einer wissenschaftlichen Tatsache. Einführung in die Lehre vom Denkstil und Denkkollektiv. 3. Aufl. Suhrkamp, Frankfurt a. M.
- FÖLDES, CSABA 1996. *Deutsche Phraseologie kontrastiv: Intra- und interlinguale Zugänge*. Groos, Heidelberg.
- FÖLDES, CSABA 2002. Kontaktologische Studien als Gegenstand einer interkulturell orientierten Germanistik. *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik (LiLi)* 127: 128–43.
- FÖLDES, CSABA 2003. Interkulturelle Linguistik: Vorüberlegungen zu Konzepten, Problemen und Desiderata. Universitätsverlag – Ed. Praesens, Veszprém–Wien.
- FÖLDES, CSABA 2005. *Kontaktdeutsch. Zur Theorie eines Varietätentyps unter transkulturellen Bedingungen von Mehrsprachigkeit*. Narr, Tübingen.
- FREIBERG, BJÖRN – GARAI, ANNA Hrsg. 2002. *Unternehmenskommunikation auf Deutsch in Ungarn. Interdisziplinäre Beiträge zur interkulturellen Kommunikation*. SZIE, Győr.
- GADAMER, HANS-GEORG 1990. *Hermeneutik I: Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. 6., durchges. Aufl. Mohr, Tübingen; magyarul: *Ígazság és módszer*. Gondolat, Bp. 1984.
- GEBHARDT, JÜRGEN 2005. Interkulturelle Kommunikation: Vom praktischen Nutzen und theoretischen Nachteil angewandter Sozialwissenschaft. In: ALLOLIO-NACKE–KALSCHAUER–MANZESCHKE Hrsg. 2005: 275–86.
- GEERTZ, CLIFFORD 2001. *The Interpretation of Cultures. Selected Essays*. 43. print. Basic Books, New York.
- GLUCK, HELMUT 1998. Zum disziplinären Ort von Deutsch als Fremdsprache. *Deutsch als Fremdsprache* 35: 3–9.
- GOEBL, HANS – NELDE, PETER H. – STARÝ, ZDENĚK – WOLCK, WOLFGANG Hrsg. 1996. *Kontaktlinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*. De Gruyter, Berlin – New York.
- GOODY, ESTHER N. ed. 1995. *Social Intelligence and Interaction: Expressions and Implications of the Social Bias in Human Intelligence*. Cambridge Univ. Press, Cambridge.
- GÖTZE, LUTZ 1993. Lebendiges Grammatiklernen. *Fremdsprache Deutsch* 9: 4–9.
- GÖTZE, LUTZ 1994. Interkulturelles Lernen und 'Interkulturelle Grammatik': Konzepte und Probleme. In: HENRICI–KOREIK Hrsg. 1994: 263–71.
- GRICE, PAUL H. 1997. A társalgás logikája. In: PLÉH–SIKLAKI–TERESYENI szerk. 1997: 213–27.
- GROSSBERG, LAWRENCE – NELSON, CARY – TREICHLER, PAULA ed. 1991. *Cultural studies*. Routledge, New York [etc.].
- HALL, EDWARD T. – HALL, MILDRED R. 1990. *Understanding cultural differences*. Intercultural Pr., Yarmouth, ME.
- HANSEN, KLAUS P. 2000. *Kultur und Kulturwissenschaft. Eine Einführung*. 2., vollst. überarb. und erw. Aufl. Francke, Tübingen–Basel.
- HARTMANN, DIRK – JANICH, PETER Hrsg. 1998. *Die kulturalistische Wende. Zur Orientierung des philosophischen Selbstverständnisses*. Suhrkamp, Frankfurt a. M.
- HENNE, HELMUT – SITTA, HORST – WIEGAND, HERBERT ERNST Hrsg. 2003. *Germanistische Linguistik: Konturen eines Faches*. Niemeyer, Tübingen.

- HENRICI, GERT – KOREIK, UWE Hrsg. 1994. Deutsch als Fremdsprache: Wo warst Du, wo bist Du, wohin gehst Du? Schneider Verlag Hohengehren, Baltmannsweiler.
- HERMANN, FRITZ 1996. Sektionsbericht [interkulturelle Linguistik]. In: WIERLACHER – STOTZEL Hrsg. 1996: 339–42.
- HERMANN, FRITZ 2003. Interkulturelle Linguistik. In: WIERLACHER–BOGNER Hrsg. (kézirátváltozat 2003. febr. 20-ai állapot).
- HERMANN, FRITZ – ZHAO, MIAOGEN 1996. „Arbeit“ in China und in Deutschland. Ein Begriffsvergleich als Beitrag zum Programm der interkulturellen Linguistik. In: WIERLACHER–STOTZEL Hrsg. 1996: 413–26.
- HERNIG, MARCUS 2000. China und die interkulturelle Germanistik. Kulturvergleich, Interkulturalität und Interdisziplinarität im Rahmen des chinesischen „Wissenschaft vom Deutschen“. Einzelfallstudien zur Situation und Entwicklung der chinesischen Germanistik. Iudicium, München.
- HIDÁSI JUDIT 2004. Interkulturális kommunikáció. Scolar, Bp.
- HOCKETT, CHARLES F. 1950. Language „and“ Culture: A Protest. *American Anthropologist* 52: 113.
- HOHENRIEDER, BRIGITTE 2004. Wie Chinesisch ist das Chinesische? Shen Xiaolong und die Kulturlinguistik. Lang, Frankfurt a. M. [etc.].
- JUNG, MATTHIAS 1993. Sprachgrenzen und die Umrisse einer xenologischen Linguistik. *Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache* 19: 203–30.
- KELLEY, E. MORGAN 1992. The metaphorical basis of language. A study in cross-cultural linguistics, or the left-handed hummingbird. Mellen, Lewiston [etc.].
- KERTÉSZ ANDRÁS 2001. Nyelvészet és tudományelmélet. *Nyelvtudományi Értekezések* 150. Akadémiai, Bp.
- KIEFER FERENC 2001. Jelentéelmélet. Corvina, Bp.
- KIEFER FERENC 2006. A nyelvtudomány ma. *Magyar Tudomány* 167: 800–5.
- KISS JENŐ szerk. 2001. Magyar dialektológia. Osiris, Bp.
- KISS JENŐ 2005. A magyar nyelv és az Európai Unió. *Magyar Nyelvőr* 129: 12–30.
- KLAUDY KINGA – FÓRIS ÁGOTA 2005. A nyelvészet és a magyar felsőoktatás modernizációja. *Magyar Tudomány* 166: 449–57.
- KNIFFKA, HANNES 1995. Elements of Culture-Contrastive Linguistics. Elemente einer kulturkontrastiven Linguistik. Lang, Frankfurt a. M. [etc.].
- KNIPF ERZSÉBET – KOMLÓSI LÁSZLÓ IMRE 2002. Egynyelvűség és többnyelvűség, interkulturalitás és multikulturalitás. *Modern Filológiai Közlemények* 4: 44–53.
- KOVÁCS JUDIT 2002. Carolina Laidlaw szerk., Intercultural Learning. A Resource Book for Lower Primary Teachers of English. [Ismertetés.] *Modern Nyelvtanítás* 8: 77–8.
- KÖVECSES ZOLTÁN 2005. A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe. Typotex, Bp.
- KÖVECSES, ZOLTÁN 2006. *Language, Mind, and Culture. A Practical Introduction.* Oxford Univ. Press, New York – Oxford.
- KRISTÓ GYULA 1978. Rómaiak és vlachok Nyesztomál és Anonymusnál. *Századok* 112: 623–58.
- KRONSTEINER, OTTO 1980. Sind die slowenen „die Redenden“ und die nymci „die Stummen“? Zwei neue Etymologien zum Namen der Slawen und der Deutschen. In: WIESINGER Hrsg. 1980: 339–61.
- KRUMM, HANS-JÜRGEN – MÜLLER-JACQUIER, BERND-DIETRICH 2002. Einleitung zu „Sozialkulturelle Aspekte des Deutsch-als-Fremdsprache-Unterrichts“. In: WIESINGER [unter Mitarbeit von HANS DERKITS] Hrsg. 2002: 137–40.
- KUHLWEIN, WOLFGANG – THOME, GISELA – WILSS, WOLFRAM Hrsg. 1981. Kontrastive Linguistik und Übersetzungswissenschaft. Akten des Internationalen Kolloquiums Trier/Saarbrücken, 25.–30. 9. 1978. Fink, München.
- KUHN, THOMAS S. 1996. Structure of scientific revolutions. 3. ed. Univ. of Chicago Press, Chicago [etc.]; magyarul: A tudományos forradalmak szerkezete. Gondolat, Bp. 2002.

- KUSSE, HOLGER – UNRATH-SCHARPENACK, KATRIN Hrsg. 2002. Kulturwissenschaftliche Linguistik. Beispiele aus der Slavistik. Brockmeyer, Bochum.
- LADO, ROBERT 1957. Linguistics across cultures. Applied linguistics for language teachers. Univ. of Michigan Press, Ann Arbor.
- LAKOFF, GEORGE – JOHNSON, MARK 1994. Metaphors we live by. 10. print. Univ. of Chicago Press, Chicago [etc.].
- LAKOFF, GEORGE – TURNER, MARK 1989. More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor. Univ. of Chicago Press, Chicago–London.
- LEHMANN, JÜRGEN – LANG, TILMAN – LONKER, FRED – UNGER, THORSTEN Hrsg. 1997. Konflikt – Grenze – Dialog. Kulturkontrastive und interdisziplinäre Textzugänge. Festschrift für Horst Turk zum 60. Geburtstag. Lang, Frankfurt a. M. [etc.].
- LEISTYNA, PEPI ed. 2005. Cultural Studies: from Theory to Action. Blackwell, Malden.
- LINKE, ANGELIKA 2003. Sprachgeschichte – Gesellschaftsgeschichte – Kulturanalyse. In: HENNE–SITTA–WIEGAND Hrsg. 2003: 25–65.
- LORENZ, OTTO 1997. Deutscher Kulturwortschatz. Vorüberlegungen zur Theorie und Methodik einer germanistischen Kulturwissenschaft. In: LEHMANN–LANG–LONKER–UNGER Hrsg. 1997: 285–301.
- LUCKMANN, THOMAS 1995. Interaction planning and intersubjective adjustment of perspectives by communicative genres. In: GOODY ed. 1995: 175–88.
- MALINOWSKI, BRONISLAW 1944. A scientific theory of culture and other essays. Univ. of North Carolina Press, Chapel Hill.
- MUHR, RUDOLF 1996. Kulturstandards in Österreich, Deutschland und der Schweiz im Vergleich – Sprache und Kultur in plurizentrischen Sprachen. In: WIERLACHER–STOTZEL Hrsg. 1996: 743–57.
- MÜLLER, HORST H. Hrsg. 2002. Arbeitsbuch Linguistik. Schöningh, Paderborn–München–Wien–Zürich.
- OKSAAR, ELS 1988. Kulturemtheorie. Ein Beitrag zur Sprachverwendungsforschung. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- OROSZ, MAGDOLNA 2004. Von „interkultureller Narratologie“ zum „interkulturellen Erzählen“. Überlegungen zur Erweiterung der Narratologie und zu ihrer Anwendung auf spezifische Gegenstandsbereiche. In: OROSZ–SCHONERT Hrsg. 2004: 149–66.
- OROSZ, MAGDOLNA – SCHONERT, JÖRG Hrsg. 2004. Narratologie interkulturell: Entwicklungen – Theorien. Lang, Frankfurt a. M. [etc.].
- PALMER, GARY B. 1996. Toward a theory of cultural linguistics. Univ. of Texas, Austin.
- PETŐFI S. JÁNOS 1997. Néhány szó a nyelvészetről. In: PETŐFI–BÉKÉSI–VASS szerk. 1997: 169–71.
- PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ szerk. 1997. Szemiotikai szövegtan 10. A szemiotikai szövegteni kutatás diszciplináris környezetéhez II. JGYTF Kiadó, Szeged.
- PFEIFFER, WALDEMAR 2002. Fug und Unfug der Interkulturalität im Fremdsprachenunterricht. In: WIESINGER [unter Mitarbeit von DERKITS] Hrsg. 2002: 151–7.
- PLÉH CSABA – SIKLAKI ISTVÁN – TERESTYÉNI TAMÁS szerk. 1997. Nyelv – kommunikáció – cselekvés. Osiris, Bp.
- PRÓSZÉKY GÁBOR 2001. Mit is jelent az, hogy „a magyar nyelv az informatika korában”? Alkalmazott Nyelvtudomány 1: 71–6.
- RASTER, PETER 2002. Perspektiven einer interkulturellen Linguistik. Von der Verschiedenheit der Sprachen zur Verschiedenheit der Sprachwissenschaft. Lang, Frankfurt a. M. [etc.].
- SAJAVAARA, KARI – MARSH, DAVID – KETO, TELLERVO eds. 1991. Communication and Discourse across Cultures and Languages. Jyväskylä.
- SCHRÖDER, HARTMUT 1991. How to Avoid Ethnocentricity and Stereotypes in Analyzing Another Culture. In: SAJAVAARA–MARSH–KETO eds. 1991: 17–36.

SCHRODER, HARTMUT Hrsg. 1993. *Fachtextpragmatik*. Narr, Tübingen.

SCHRODER, HARTMUT 1995. Der Stil wissenschaftlichen Schreibens zwischen Disziplin, Kultur und Paradigma – Methodologische Anmerkungen zur interkulturellen Stilsforschung. In: STICKEL Hrsg. 1995: 150–80.

SCHRODER, HARTMUT – KUMSCHLIES, PETRA – GONZÁLEZ, MARÍA Hrsg. 2001. *Linguistik als Kulturwissenschaft*. Festschrift für Bernd Spillner zum 60. Geburtstag. Lang, Frankfurt a. M. [etc.].

ŠIPKA, DANKO 2003. A Taxonomy of Cross-Cultural Differences in Slavic Languages. Internet: <http://www.asu.edu/clas/reesc/asugh/xcult.pdf> (2004. május 3-ai állapot).

SOROKIN, JU. A. 1998. *Vvedenie v emopsicholingvistiku*. (Učebnoe posobie). Uljanovsk.

SPILLNER, BERND 1981. Textsorten im Sprachvergleich. Ansätze zu einer Kontrastiven Textologie. In: KUHLEIN–THOME–WILSS Hrsg. 1981: 239–50.

STICKEL, GERHARD Hrsg. 1995. *Stilfragen*. de Gruyter, Berlin – New York.

SWELAM, AHMED 1989. *Linkshändigkeit: interkulturelle Vergleiche*. Hogrefe, Göttingen–Toronto–Zürich.

SZABARI, KRISZTINA 2002. Die Rolle der Translation in der interkulturellen Kommunikation – kulturelle Aspekte in der Ausbildung von Dolmetschern. In: FREIBERG–GARAI Hrsg. 2002: 49–58.

SZABÓ JÓZSEF 2002. A népi szemléletmód tükröződése a szókészletben (néhány tájszótár alapján). In: SZABÓ–MOLNÁR–GUTTMANN szerk. 2002: 19–27.

SZABÓ GÉZA – MOLNÁR ZOLTÁN – GUTTMANN MIKLÓS szerk. 2002. IV. Dialektológiai Szimpozion. Szombathely, 2001. augusztus 23–25. BDTF, Szombathely.

SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY 2002. Nemzeti irodalom az egységesülő világban. Élet és Irodalom 46. Internet: <http://es.fullnet.hu/0234/feuilleton.htm> (2005. augusztus 16-ai állapot).

SZIÁRTO ZSOLT 1999. A társadalmi kommunikáció a kultúraelmélet perspektívájából. In: BÉRES–HORÁNYI szerk. 1999: 264–77.

TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.

ULSAMER, FLEUR 2002. *Linguistik des Schweigens*. Eine Kulturgeschichte des kommunikativen Schweigens. Lang, Frankfurt a. M. [etc.].

VALLÓ ZSUZSA 2000. A fordítás pragmatikai dimenziói és a kulturális reáliák. *Fordítástudomány* 2: 34–49.

VAN DIJK, TEUN A. ed. 1997. *Discourse as Social Interaction*. *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. Sage, London.

VERMEER, HANS J. 1987. Literarische Übersetzung als Versuch einer interkulturellen Kommunikation. In: WIERLACHER Hrsg. 1987: 541–9.

VOLLHARDT, FRIEDRICH 2002. Heinrich Rickerts Begriff der „Kulturwissenschaft“ und die gegenwärtig geführte Diskussion über die Grundlagen der geisteswissenschaftlichen Disziplinen. In: ALEXY–MEYER–PAULSON Hrsg. 2002: 373–87.

WEBSTER, FRANK 2003. Az információs korszak értelmezése: a szociológia és a kultúrtudományok. *Kultúra és közösség* 7: 15–24.

WELSCH, WOLFGANG 1999. Transculturality – The Puzzling Form of Cultures Today. In: FEATHERSTONE–LASH eds. 1999: 194–213.

WIERLACHER, ALOIS Hrsg. 1987. *Perspektiven und Verfahren interkultureller Germanistik*. Akten des I. Kongresses der Gesellschaft für Interkulturelle Germanistik. [1.–4. Juli 1987 an d. Univ. Bayreuth]. Iudicium, München.

WIERLACHER, ALOIS 2000. Interkulturalität. Zur Konzeptualisierung eines Rahmenbegriffs interkultureller Kommunikation aus der Sicht Interkultureller Germanistik. *Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache* 26: 263–87.

WIERLACHER, ALOIS – BOGNER, ANDREA Hrsg. 2003. *Handbuch interkulturelle Germanistik*. Metzler, Stuttgart–Weimar.